

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В ЧЕРКАСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ АКАДЕМІЇ

FORMATION OF CIVIL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING SOCIAL AND HUMANITARIAN DISCIPLINES IN THE CHERKASK MEDICAL ACADEMY

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх медичних фахівців – формуванню громадянської компетентності в процесі викладання суспільно-гуманітарних дисциплін. Автор статті наголошує на необхідності формуванню громадянської компетентності у закладах вищої освіти для майбутніх медичних працівників. Громадянська освіченість майбутніх медиків сприяє розвитку критичного мислення, етичних стандартів та здатності працювати в команді. Ці навички необхідні для успішної медичної практики, де важливо приймати обґрунтовані рішення, поважати права та гідність кожного пацієнта та співпрацювати з колегами для досягнення спільних цілей. Автор статті звертає увагу на нормативну базу в Україні, яка забезпечує формування громадянської компетентності, зокрема, це: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту» та «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні». В статті розкривається сутність поняття компетентності, громадянської компетентності. Висвітлюються структурні компоненти громадянської компетентності, такі як громадянські знання, громадянські вміння і громадянські чесноти. Наголошується на вміннях, які розвиваються у здобувачів освіти завдяки формуванню в них громадянської компетентності. В статті запропоновано власний погляд на вдале поєднання гуманітарної підготовки майбутнього медика з професійною, що і буде сприяти формуванню громадянської компетентності при викладанні дисциплін суспільно-гуманітарного циклу. Зокрема, запропоновані теми з таких навчальних дисциплін як «Історія України», «Історія української культури», «Громадянська освіта», які, на нашу думку, найкраще будуть сприяти формуванню громадянської компетентності та освіченості майбутніх медичних працівників. Підкреслено, що громадянські компетентності в студентів важливо розвивати також не лише через зміст, а й через форми та методи навчання, за допомогою яких студенти будуть не пасивними спостерігачами, а активними учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: компетентність, громадянська компетентність, громадянська освіта, суспільно-гуманітарні дисципліни, професійна медична освіта.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future medical specialists - the formation of civic competence in the process of teaching social and humanitarian disciplines. The author of the article emphasizes the need for the formation of civic competence in institutions of higher education for future medical workers. Civic education of future doctors contributes to the development of critical thinking, ethical standards and the ability to work in a team. These skills are necessary for successful medical practice, where it is important to make informed decisions, respect the rights and dignity of each patient, and collaborate with colleagues to achieve common goals. The author of the article draws attention to the regulatory framework in Ukraine, which ensures the formation of civic competence, in particular: the Law of Ukraine "On Education", the Law of Ukraine "On Higher Education" and the "Concept of the Development of Civic Education in Ukraine". The article reveals the essence of the concept of competence, civic competence. The structural components of civic competence, such as civic knowledge, civic skills and civic virtues, are highlighted. Emphasis is placed on the skills that students develop due to the formation of civic competence in them. The article offers its own view on the successful combination of humanitarian training of the future doctor with professional training, which will contribute to the formation of civic competence when teaching the disciplines of the social and humanitarian cycle. In particular, topics from such educational disciplines as "History of Ukraine", "History of Ukrainian Culture", "Civic Education" are proposed, which, in our opinion, will best contribute to the formation of civic competence and education of future medical workers. It is emphasized that it is important to develop civic competences in students not only through the content, but also through the forms and methods of learning, with the help of which students will not be passive observers, but active participants in the educational process.

Key words: competence, civic competence, civic education, social and humanitarian disciplines, professional medical education.

УДК 37.015
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.2.27>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Сухачька В.Ю.,
викладач циклової комісії гуманітарних
та історичних дисциплін
Черкаської медичної академії

Черепанова М.О.,
викладач-методист циклової комісії
гуманітарних та історичних дисциплін
Черкаської медичної академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.
Сучасні тенденції розвитку людства висувають нові вимоги до людини, а це означає – й до освіти. Сьогодні суспільству потрібні медики, які є не тільки фахівцями у своїй галузі, а й які вміють працювати з людьми, з колективом, глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві, вміють використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці, тобто професійно компетентні. З огляду на це, центром уваги є компетентнісний

підхід до навчання. Адже освіта і навчання є вартісними лише тоді, коли здобувачі зможуть застосувати їх результати як у професійній практиці, так і в життєвих ситуаціях. Тому, саме компетентнісний підхід спрямований на реалізацію окресленого завдання. Особливе місце в системі компетентностей займає громадянська компетентність, спрямована на забезпечення життя у демократичному суспільстві. Медична професія базується на взаємодії з пацієнтами, їхнім довірям та емпатією.

Громадянська освіченість допомагає медикам краще розуміти соціокультурні та психологічні аспекти взаємодії з пацієнтами, їх потребами та переконаннями. Крім того, у медичній практиці фахівці часто стикаються з глобальними проблемами суспільства, такими як нерівність в доступі до охорони здоров'я, громадське здоров'я та глобальна епідеміологія. Тому формування громадянських компетентностей в процесі викладання суспільно-гуманітарних дисциплін допоможе майбутнім медикам усвідомлювати ці проблеми та брати участь у їх розв'язанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сфері педагогіки і науки питання щодо громадянської компетентності привертають увагу багатьох вчених. Проблеми становлення і функціонування громадянської освіти та формуванню громадянських компетентностей присвячені праці О. Пометун, С. Рябова, О. Тягла, О. Дем'янчука, І. Іванюк, І. Жадан, С. Клепка, Т. Мелещенко, Т. Бакка, Т. Ладиченко, О. Желіби, П. Вербицької, О. Овчарук та інших. У працях цих дослідників розкриваються особливості розвитку громадянської освіти в Україні. Так, наприклад, у дослідженнях С. Клепка [1], наголошується увага на реальних моделях громадянської освіти, які практикуються в українських навчальних закладах. О. Пометун [2] зосередила свою увагу на складових компонентах поняття громадянської компетентності, особливостях її формування. О. Дем'янчук [3] досліджує вже міжнародні проекти з проблем громадянської освіти. Автор приходить до висновку, що в багатьох країнах помітно зростає увага до розвитку громадянської освіти з наголосом на демократичній освіті поряд з вихованням громадянина держави. Про актуальність даної теми свідчить і той факт, що група українських дослідників вивчала дискурс громадянської освіти та його вплив на політичну культуру молоді. У звіті під редакцією І. Совсун [4], серед іншого, представлено результати цієї роботи, особлива увага звернута на аналізі підручників з предметів, що містять елементи громадянської освіти і сприяють громадянській освіченості української молоді.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз практичної діяльності свідчить про те, що сучасна освіта лише в деякій мірі спрямована на формування громадянської компетентності студентів, а основна увага приділяється формуванню історичних чи правових знань. Тому питання щодо формування громадянської компетентності в закладах вищої освіти недостатньо висвітлено. Крім цього, відкритим залишається питання про формування фахових компетентностей з урахуванням елементів громадянської освіти, що й зумовило вибір нашої теми.

Метою статті є визначення змісту поняття громадянської компетентності, аналіз шляхів формування громадянських компетентностей в процесі

викладання суспільно-гуманітарних дисциплін на прикладі Черкаської медичної академії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи питання про формування громадянських компетентностей в закладах освіти, насамперед потрібно згадати нормативну базу, яка забезпечує формування цієї компетентності. Зокрема, основоположним документом виступає Закон України «Про освіту» [5], так, у ст. 5 «Державна політика у сфері освіти», говориться: «Держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [5]. Закон визначає 12 ключових компетентностей, з-поміж яких чільне місце займають громадянські та соціальні компетентності.

Закон України «Про вищу освіту» [6] ще більш конкретно окреслює можливості громадянської освіти в закладах вищої освіти. У ст. 26 «Основні завдання закладу вищої освіти» визначено, що, одним із завдань закладу вищої освіти є: «...участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави; формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах...» [6]. Тому, саме ці завдання, закріплені в законі, визначають місце і роль громадянської компетентності як невід'ємної складової освітнього процесу та підкреслюють її важливість.

Основну мету та завдання громадянської освіти визначено в «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» [7]. Концепція визначає роль вищої освіти: «розвивати здатності до самостійного прийняття рішень виходячи з цінностей громадянського суспільства, зокрема, справедливості, рівності та верховенства права; налаштовування на командну роботу, на пошук компромісів і спільне управління...» [7]. Отже, концепція загалом визначає зміст та бажаний результат, який має враховувати і забезпечити заклад вищої освіти при підготовці здобувачів освіти.

Розглядаючи дану проблему, перш за все треба визначитися і з тим, який зміст вкладають автори у поняття компетентності, громадянської компетентності.

Компетентність – це освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в інституційному культурному контексті [8, с. 4]. Саме тому, сучасна педагогічна наука визначає певну систему компетентностей, які опановує

студент у навчально-виховному процесі: загальні компетентності і фахові компетентності. Наприклад, при викладанні навчальної дисципліни «Історія та культура України» в Черкаській медичній академії серед загальних компетентностей, які має опанувати студент в процесі вивчення даного курсу, слід виділити компетентність, яка сприяє формуванню громадянської освіченості майбутніх медиків – формування здатності реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Під громадянською компетентністю розуміємо сукупність знань і досвіду у громадянсько-суспільній діяльності. Формування громадянської компетентності має на меті сприяти формуванню системи демократичної громадянської освіти в Україні завдяки поширенню європейського досвіду, наближати Україну до європейського освітнього, соціально-політичного, економічного і правового простору, слугувати набуттю нею європейської культурної ідентичності [2, с. 70]. Виховання громадянської компетентності означає формування у студента комплексу особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність трудитися для розвитку держави, захищати її, підносити міжнародний авторитет. Отже, під поняттям «громадянська компетентність майбутніх медиків» ми розуміємо, володіння загальними та професійними компетентностями, що забезпечують здатність особистості визначати, аналізувати та вирішувати проблеми охорони здоров'я у межах громадської, політичної, духовної та освітньої сфер.

Можна виділити такі складові громадянської компетентності людини, які мають формуватися протягом навчально-виховного процесу:

- громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи життя і реалізації потреб і інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави взагалі, та української зокрема;
- громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань;
- громадянські чесноти – норми, установки, цінності й якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства.

Ось чому викладачі Черкаської медичної академії при здійсненні професійної підготовки медичних фахівців ставлять за мету не лише формування системи знань, умінь, навичок, розвиток

особистісних якостей, що відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності, а й розвиток самої особистості, що передбачає залучення її до системи загальнолюдських цінностей.

Пропонуємо власний погляд на вдаль поєднання гуманітарної підготовки майбутнього медика з професійною, що і буде сприяти формуванню громадянської компетентності при викладанні дисциплін суспільно-гуманітарного циклу.

Проаналізувавши структуру програми навчальної дисципліни «Історія України» та «Історія української культури», варто зазначити, що формуванню громадянської компетентності майбутніх медиків сприяють теми, в яких репрезентовано досвід демократичних традицій творення громадянського суспільства та роль медичної інтелігенції у вирішенні соціально-медичних та духовно-політичних проблем українського народу. Наприклад, йдеться про товариство «Руська Трійця», «Громада», «Просвіта», діяльність молодіжних організацій «Сокіл», «Пласт». Також, формуванню громадянської освіченості майбутніх медичних медиків будуть сприяти і теми, в яких ми маємо змогу розглянути громадську, просвітницьку діяльність видатних діячів: Христини Алчевської, Миколи Устияновича, Івана Франка, Софії Окуневської, Олександра Тисовського, Івана Чмоли, Олени Пчілки та ін. Знайомство з біографією видатних діячів, з їхніми спогадами сприяє розвитку інтересу до історії і має великий вплив на формування особистості молодшої людини. Саме такі завдання створюють широкі можливості для формування громадянської та національної свідомості студентів. Студенти навчаються бути демократичними, толерантними, гуманними, самостійно приймати рішення, конструктивно мислити.

Громадянські компетентності в студентів важливо розвивати також не лише через зміст, а й через форми та методи навчання. До таких належать інтерактивні, дискусійні, проблемні, дослідницькі методи навчання, методики, що сприяють розвитку критичного та аналітичного мислення, розвивають медіаграмотність. Наприклад, при викладанні дисциплін автори статті, на етапі активізації опорних знань та мотивації навчальної діяльності використовують такі прийоми як «Ланцюжок», «Так-ні», робота з картками, в яких міститься текст із пропущеними назвами деяких дат за темою, які потрібно вписати в пропущені місця. Ці завдання індивідуального характеру, під час якого студент виконує той обсяг, який може виконати, і працює у зручному для себе темпі. Таким чином, створюється оптимальна психолого-педагогічна атмосфера для реалізації навчальної мети.

Вивчаючи тему «Початок української революції (весна-літо 1917 р.)», ставимо проблемне запитання: які демократичні, національні цінності зафіксовані в І Універсалі Центральної Ради? З якими

з них ви погоджуєтеся сьогодні? Чому? Студентам пропонуємо заздалегідь підготувати повідомлення про М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру, М. Міхновського. Доцільно проводити заняття за даною темою у вигляді круглого столу.

Досить часто на своїх заняттях впроваджуємо і роботу в малих групах. Працюючи в групах, дискутуючи над актуальними питаннями, розв'язуючи проблемні ситуації, студенти набувають навичок взаємодії і співпраці, критичного мислення, культури поведінки і спілкування. Формування громадянської компетентності майбутніх медичних фахівців проявляється і в проведенні наукових досліджень, написанні статей, курсових і магістерських робіт з урахуванням принципу академічної доброчесності. Дуже важливо в процесі взаємодії зі студентами викладачу самому демонструвати демократичні цінності, бути їх носієм. Потрібно на практиці втілювати принципи демократії, сприймати студентів як суб'єктів навчання, сприяти висловлюванню думок, поважати їх.

На формування громадянської освіченості майбутніх медиків в Черкаській медичній академії спрямована навчальна дисципліна «Громадянська освіта», яка викладається в навчальному закладі з 2023 року.

Основними розділами курсу є:

1. Особистість та ідентичність.
2. Права і свободи людини.
3. Людина в соціокультурному просторі.
4. Демократичне суспільство та його цінності.
5. Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту.
6. Світ інформації та мас-медіа.
7. Україна, Європа, світ.

Кожен розділ складається з теоретичної частини, яка розкриває основні поняття і положення, та кількох варіантів методики. Матеріали розділів відповідають таким вимогам, як: актуальність, відповідність сучасним реаліям, поглядам та підходам [9, с. 18].

Наприклад, вивчення теми про особистість та ідентичність є важливим для студентів медичних навчальних закладів. Розуміння особистості та ідентичності допомагає майбутнім медикам краще розуміти психологічний аспект пацієнтів. Людей оцінюють не тільки за їх фізичним станом, а й за їхньою психічною та емоційною сферою. Знання про особистість допомагає лікарям краще спілкуватися з пацієнтами, розуміти їх потреби та проблеми. Крім цього, особистісний розвиток майбутніх лікарів також грає важливу роль у їхній професійній діяльності. Робота у медичному галузі може бути дуже важкою емоційно та психологічно, тому важливо мати здорову особистість та готовність до викликів, з якими можна зіткнутися.

Варто зосередити увагу майбутніх медичних фахівців і на темах, що пов'язані із забезпеченням

прав людини, особливо соціально незахищених груп: дітей-сиріт, дітей з особливими потребами. Медична професія базується на взаємодії з пацієнтами, їхнім довірям та емпатією. Тому знання прав соціально вразливих груп населення допомагає медикам краще розуміти соціокультурні та психологічні аспекти взаємодії з пацієнтами, їх потребами. І тут варто наголошувати на питаннях професійної допомоги дітям сиротам чи інших соціально незахищених груп населення, наприклад, просвітницькі лекції, бесіди щодо гігієни, статевої культури дітей та підлітків, які будуть направлені на забезпечення умов для духовного та фізичного здоров'я дитини. Студентам медичних вузів необхідно вивчати і шляхи юридичного врегулювання соціально вразливих груп людей, наприклад, людей з інвалідністю, а також формувати навички розробки пропозицій для налагодження роботи закладів охорони здоров'я з урахуванням потреб людей з інвалідністю.

При вивченні теми «Демократичне суспільство та його цінності» пропонуємо студентам розробити короткий варіант статуту громадської організації, метою якої буде підвищення рівня культури здоров'я населення. Студенти придумують назву, логотип, гасло, програму організації, яка буде направлена на вирішення даної мети. Такі творчі завдання, на думку автора, сприяють формуванню готовності майбутніх медиків до участі у громадських об'єднаннях, а значить і розуміти соціальні процеси, брати участь у громадянському житті та впливати на нього. У сфері медицини це має особливе значення, оскільки медичний працівник має бути не лише фахівцем своєї галузі, а й активним учасником суспільства.

Актуальною темою для майбутніх медичних фахівців, яка теж сприятиме формуванню громадянської компетентності є «Людина в соціокультурному просторі». Розуміння впливу соціокультурних факторів на здоров'я і хвороби є важливим для ефективної практики і лікування. Студентам медичних спеціальностей важливо вивчати цю тему, щоб краще розуміти вірування, традиції, спосіб життя пацієнта. При викладанні даної теми намагаємось достатньо уваги приділити питанню комунікації, адже вона є ключовою у медичній практиці. Вивчення навичок активного слухання та моделей адекватної відповіді є важливим для побудови позитивних відносин та покращення результатів лікування. Дуже важливо, на нашу думку, продемонструвати і стратегії управління конфліктними ситуаціями, адже це допомагає медичним працівникам ефективно вирішувати проблеми та підтримувати сприятливий робочий клімат. Вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом сприяє покращенню співпраці в команді та з пацієнтами.

Отже, можна зробити висновок, що запровадження окремого курсу з громадянської освіти для

майбутніх медичних фахівців є необхідним та дієвим для розвитку громадянських компетентностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування громадянської компетентності в процесі викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу грає важливу роль у підготовці майбутнього медичного працівника. Це сприяє високому рівню професійної діяльності, етичному поведінню та відповідальності майбутніх медиків. Забезпечуючи медичних працівників не лише технічними знаннями, але й компетентністю у взаємодії з пацієнтами та соціальним середовищем, ми формуємо сильну та поважну професійну спільноту, готову відповідати на виклики сучасної медицини та суспільства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці нових форм та методів навчання при вивченні суспільно-гуманітарних дисциплін, які будуть сприяти формуванню громадянської освіченості майбутніх медичних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клепко С. Громадянська освіта: утопії, моделі, філософії. *Філософія освіти*. 2020. № 1. С. 85–115.
2. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 67–76.
3. Дем'янчук О. П. Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід. *Наукові записки*. Т. 19. *Політичні науки*. 2001. С. 64–69. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/beb3d86e-da0c-4abf-96a8-ea7a19e48bf6> (дата звернення 13.08.2025).
4. Звіт за результатами проекту «Дослідження дискурсу громадянської освіти та його вплив на політичну культуру молоді» / під ред. І. Р. Совсун. Київ. 2012. 44 с.
5. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991р. №1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 10.08.2025).
6. Закон України «Про вищу освіту» від 21 листопада 2023 № 3482-IX. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2235/> (дата звернення 10.08.2025).
7. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 11.08.2025).
8. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Т. 71. *Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2017. С.3–8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/45203fee-fa64-4a8b-aea9-bf3bc35acc66/content> (дата звернення 04.08.2025).
9. Громадянська освіта та методика її навчання: підручник для студентів закладів вищої освіти / за заг. ред. Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 319 с.
10. Іванюк І. В., Терещенко А. Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні: аналітичний звіт. URL: https://edudevelop.org.ua/images/files/analitichniy_zvit_2013.pdf (дата звернення 10.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025

Дата публікації: 24.09.2025